

Т. В. Наконечна

асистент кафедри юриспруденції чернівецького інституту
Міжнародного гуманітарного університету;
заступник начальника Чернівецького міського відділення управління виконавчої дирекції
Фонду соціального страхування України в Чернівецькій області

ДО ПИТАННЯ ЗАГАЛЬНОГО ВИЗНАЧЕННЯ СИСТЕМИ ДОГОВОРІВ В ЦИВІЛЬНОМУ ПРАВІ УКРАЇНИ В СФЕРІ НАДАННЯ ТРАНСПОРТНИХ ПОСЛУГ З ПЕРЕВЕЗЕННЯ

У запропонованій статті надається загальна визначення договорів в цивільному праві України, а також загальна характеристика різних видів цивільних договорів з метою спроби запропонувати загальну класифікацію договорів перевезення транспортом. За загальним визначенням багатьох вчених договір вважається різновидом угоди, а отже класифікацію договорів можна проводити за критеріями за якими проводиться класифікація угод. Так, у відповідності до деяких, наданих у науковій літературі, класифікацій договори як і угоди можна розділити на: консенсуальні договори і реальні договори, оплатні договори і безоплатні договори, абстрактні договори і казуальні договори, тощо. Однак, при цьому, слід звернути увагу на те, що договори мають певні особливості, які зумовлені волевиявленням сторін договору. Визначено, що за законодавством України, договори про перевезення транспортом належать, за своєю суттю, до консенсуальних договорів, при цьому порядок укладення вказаного договору перевезення має деякі відрізнєння за певною специфікою, яка полягає в належності вищевказаних договорів до публічних. Виконання договорів перевезень транспортом – це регламентований законодавством порядок і процес вчинення учасниками вказаних договорів послідовних та необхідних дій, які були обумовлені у договорі перевезення або транспортній накладній. Зроблено висновок, що за загальним визначенням договори перевезення транспортом можна віднести до консенсуальних, публічних, двохсторонніх або багатосторонніх та оплатних договорів.

Ключові слова: цивільно-правовий договір, договір перевезення, транспортні послуги, система договорів, перевезення, послуги.

Постановка проблеми. Для наукового визначення типу та виду до яких можна віднести договори перевезення слід дослідити теоретичні визначення загальних типових рис договорів та різницю між ними, що полегшить зрозуміти відповідність змісту регулюємої діяльності. Наукова класифікація договорів проводиться за різними критеріями та сприяє з'ясуванню їх природи і змісту, виявленню властивих договорам спільних рис і особливостей, подальшому вдосконаленню законодавства щодо договорів них правовідносин.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. Теоретичну основу дослідження склали наукові праці таких правознавців, як: О. Красавчикова, В. Хропанюка, М.І Брагінського, В.В. Вітрянського, О.В. Дзери, О. Отраднової, Є.О. Харитонова, І.В. Жилінкової, Ф.С. Хейфеца, Н.Д. Шестакової, Е. Гра-

мацького, В.І Гостюка, І. Калаура, В. Кучера, І.В. Матвеева, І. Спасібо-Фатєєвої, М.В. Шульги, В.І. Павлова, А.М. Асаула та інших.

Мета статті. Метою статті є науковий аналіз, систематизація, оцінка, розробка пріоритетних напрямів цивільного права в галузі договірної та транспортної права, теоретичних та практичних проблем, що виникають у сфері цивільних правовідносин щодо договорів перевезення.

Викладення основного матеріалу. За загальним визначенням багатьох вчених договір вважається різновидом угоди, а отже класифікацію договорів можна проводити за критеріями за якими проводиться класифікація угод. Так, у відповідності до деяких, наданих у науковій літературі, класифікацій договори як і угоди можна розділити на: консенсуальні договори і реальні договори, оплатні договори і безоплатні договори, абстрактні договори

і казуальні договори, тощо. Однак, при цьому, слід звернути увагу на те, що договори мають певні особливості, які зумовлені волевиявленням сторін договору. Враховуючи це, при проведенні класифікації договорів можна покласти в основу нові критерії.

В науковій літературі та у законодавстві України кожен договір складається між певною кількістю сторін як за волевиявленням кожної сторони так і за волевиявленням лише однієї сторони. Звідси можна провести класифікацію договорів за ознаками поділу прав та обов'язків сторін договору на односторонні, двосторонні та багатосторонні [3].

Односторонній договір, у відповідності до положень цивільного та договірного права, є договором в якому обов'язки виникають лише в однієї сторони щодо виконання умов договору в частині вчинити певні дії або утриматись від вчинення певних дій, а друга сторона має лише право вимагати від першої сторони виконати свої обов'язки, при цьому не має жодного обов'язку перед першою стороною. До односторонніх договорів частіше відносять реальні договори такі як договори позики ст. 1046 ЦК України [2], договори дарування, договори безоплатного користування майном тощо. За договором позики, позичальник має права вимагати від боржника повернути позику у встановлені терміни та на певних умовах, зазначених у договорі, а боржних зобов'язаний повернути позику у встановлений термін та у встановленому порядку.

Двосторонній договір, у відповідності до положень цивільного та договірного права, є договором в якому права та обов'язки покладено на обидві сторони договору. Переважна більшість договорів у цивільному праві є двосторонніми (купівля-продаж, поставка, оренда, комісія тощо). За двосторонніми договорами, наприклад договорами купівлі-продажу, одна сторона договору зобов'язана надати іншій стороні певне майно або річ і має право вимагати сплати за надане майно або річ, а інша сторона договору зобов'язана сплатити за надане майно або річ та вимагати від першої сторони надання певного майна або речі, за яке було сплачено. Таким чином, у двосторонніх договорах кожна із сторін є водночас і кредитором і боржником: кредитором – відносно того, що вона має право вимагати від другої сторони, і боржником – відносно того, що вона зобов'язана вчити на користь другої сторони. Права і обов'язки сторін

у двосторонніх договорах завжди взаємопов'язані між собою. Отже, поки одна сторона не виконає свій обов'язок, інша сторона не може реалізувати своє право.

За правилами формування змісту договори поділяються на іменні й безіменні [3]. Іменними договорами є договори з легальними назвами врегульованими положеннями ЦК України та іншими нормативними актами, які визначають їх поняття та коло прав та обов'язків сторін (Закон «Про лізинг», Закон «Про оренду державного та комунального майна»). Безіменними договорами є договори не врегульовані безпосередньо законодавством, однак, які застосовуються практично сторонами договору (наприклад договори франчайзингу, інжинірингу тощо).

При зазначенні у договорі певного строку виконання умов договору та дії договору у часі, договори можна розділяти на строкові та безстрокові договори [3, 10 С. 23-26].

До строкових договорів, загалом, відносять договори з визначенням моменту виникнення та строком тривалості зобов'язань сторін договору, а також момент припинення дії договору та виконання умов договору.

До безстрокових договорів на відміну від строкових договорів, момент виникнення зобов'язань сторін договору, момент дії зобов'язань сторін договору та момент припинення зобов'язань сторін договору та саме момент припинення дії договору, не зазначається. Бестрокові договори, як і бестрокові угоди набирають, як правило, чинності одразу та припиняються за вимогою однієї з сторін договору. До безстрокових договорів, в якості прикладу, можна віднести договір укладений на невизначений термін – договір майнового найму.

Слід також звернути увагу на те, що у науковій літературі визначено поняття умовних договорів, зміна яких, термін дії та момент припинення залежить від настання певних обставин. Тобто, умовні договори хоча, можливо, і подібні до строкових договорів, однак їх необхідно відрізняти. Для визнання договору умовним необхідно щоб певна обставина, завдяки настанню якої договір буде визнаним виконаним, буде припинений або змінений, мусить мати місце у майбутньому (сторони договору укладаючи договір передбачають можливість настання певних обставин, які можуть і не настати).

Таким чином, умовні договори слід відрізняти від строкових договорів на підставі того,

що строк вказаний у договорі завжди настане, а певна обставина може настати, а може і не настати.

Разом з вказаним вище, у науковій літературі існує розрізнення договорів залежно від способу виникнення на формальні договори, реальні договори і консенсуальні договори [3].

До консенсуальних договорів відносять договори, які виникають в момент вираження словами або конклюдентними діями намірів сторін договору, тобто, у цьому випадку достатньо досягнення певної домовленості щодо усіх істотних умов між сторонами договору. Момент досягнення згоди між сторонами договору дає змогу вважати договір укладеним, а відповідні права та обов'язки сторін договору такими, які вже виникли в сторін договору. Так, при досягненні сторонами договору купівлі-продажу згоди відносно предмета й ціни, породжується обов'язок однієї сторони договору (продавця) передати майно або річ у власність іншої сторони договору (покупця), а в останнього виникає обов'язок сплатити певну, встановлену, грошову суму за отриману від продавця річ або майно (ст.ст. 662, 692 ЦК України) [2].

Реальний договір передбачає узгодження волі сторін договору, а також передачу речі або майна, які є об'єктом договору. Звідси реальний договір не буде вважатися укладеним до моменту, поки річ або майно – об'єкт договору не буде передана однією стороною договору іншій стороні договору. До реальних договорів можна віднести договори позики, де об'єктом договору є грошові кошти, а обов'язки та права сторін договору не виникають поки одна сторона договору не передасть іншій стороні договору грошові кошти у позику. Лише після передачі однією стороною договору – позичальником іншій стороні договору боржнику грошових коштів, в боржника та позичальника виникають певні обов'язки та права, а договір вважається укладеним (ст. 827 ЦК України) [2]. При цьому, слід звернути увагу на те, що обіцянка дати у позику гроші не означає, що потенційний позичальник набуває права вимагати виконання цієї обіцянки.

Формальні договори передбачають досягнення між сторонами договору узгодження та вираженнями ними своєї волі у певній формі, визначеної законом. До формальних договорів можна впевнено віднести договори ренти (ст. 732 ЦК України), дарування (ч. 2-4 ст. 719 ЦК України), тощо [2]. Форма фор-

мальних договорів письмова або нотаріальна, причому здебільшого регулюється імперативними нормами. Звертається увага, що консенсуальний та реальний договори можуть бути формальними [11, С. 62].

Також у науковій літературі існує розділення договорів у залежності від підстав укладення на вільні договори та обов'язкові договори. До вільних договорів відносять договори укладення яких цілком залежить від розсуду сторін. До обов'язкових договорів відносять договори. Які є обов'язковими до виконання для однієї або обох сторін договору. Більшість договорів все ж таки носить вільний характер. Вони укладаються за бажанням обох сторін договору, що цілком відповідає потребам ринкової економіки, хоча в умовах економічного розвитку суспільства зустрічаються й обов'язкові договори. Законодавством України проголошено свободу договорів, однак, проводячи аналіз законодавства України, що регулює різні відносини осіб та правовідносини громадян, можна побачити безліч випадків, коли укладення договорів є обов'язковим для однієї із сторін договору. Обов'язок укладення договору може впливати із самого нормативного акта. Наприклад, в силу прямої вказівки закону у випадку створення юридичної особи виникає обов'язок в юридичної особи та банківської установи щодо укладення договору банківського рахунку. Юридичний обов'язок укласти договір може впливати і з адміністративного акта.

Залежно від зазначення підстави договору для його дійсності, договори поділяються на абстрактні й каузальні.

До казуальних договорів відносять договори з чітко визначеною підставою та метою укладення цього договору. Дійсність такого договору залежить від законності і досяжності мети договору. До таких договорів відносять більшість цивільно-правових договорів таких як договори купівлі-продажу, доручення, зберігання тощо.

Абстрактними вважаються договори, у яких не визначено підстави їх здійснення. Абстрактний договір є дійсний у будь-якому випадку, якщо дотримано його форму.

У визначенні змісту договорів, які укладаються між організаціями або підприємствами і громадянами, важлива роль належить типовим договорам. Типові договори є передусім уніфікованим засобом, який забезпечує однакове оформлення конкретних договірних відносин. Разом з цим, типовий договір є своєрідним нор-

мативно-правовим актом, який заповнює правове регулювання певної сфери господарських відносин через недостатнє врегулювання їх актами вищої юридичної сили. Типові договори часто використовують при укладанні так званих публічних договорів і договорів про приєднання.

До публічних договорів, загалом, відносять договори в яких однією стороною є підприємець, який зобов'язаний здійснювати продаж товарів, виконувати певну роботу та надавати певні послуги кожному, хто звертається до нього. При цьому ціна товарів, робіт, послуг та інші умови публічного договору встановлюються однаковими для всіх споживачів, крім випадків, коли законодавчими актами допускається надання пільг для окремих категорій споживачів. Отже, публічні договори є узагальненим поняттям договорів, що укладаються у різних сферах обслуговування громадян і юридичних осіб. Відмова підприємця від укладання публічного договору за наявності у нього можливостей надати споживачеві відповідні товари або послуги не допускається (ст. 633 ЦК України), у випадку необґрунтованого ухилення від укладання договору споживач має право також вимагати відшкодування спричинених збитків. Єдиною підставою для звільнення підприємця від укладання публічного договору є відсутність у нього можливості надати споживачу відповідні товари, послуги, виконати для нього відповідні роботи. При цьому тягар доказування відсутності можливості для укладання договору закон покладає на підприємця [10 С. 23-26].

Договором про приєднання визнається договір, умови якого визначені однією із сторін у формулярах або інших стандартних формах і можуть бути прийняті другою стороною не інакше, як шляхом приєднання до запропонованого договору в цілому [12]. Договір приєднання також застосовується при взаємодії з масовим споживанням, де неможливо кожен раз домовлятися про умови договору (наприклад, договір банківського вкладу, договір побутового прокату).

Залежно від наявності або відсутності обов'язку сторін надавати зустрічне матеріальне відшкодування договори поділяють на оплатні й безоплатні [3].

У безоплатних договорах обов'язок здійснити матеріальні витрати має лише одна із сторін договору. Інша сторона договору не обтяжена будь-якими обов'язками. Прикладом може бути договір дарування, в якому одна сторона безоплатно передає майно у власність іншій.

Оплатні договори характерні наявністю зустрічного еквівалентного надання матеріальних чи нематеріальних благ. Більшість договорів носять оплатний характер, що відповідає природі суспільних відносин, регульованих цивільним правом.

Враховуючи вище викладене, за аналогією загальної класифікації договорів та угод можна запропонувати загальну класифікацію договорів перевезення транспортом: 1. За ознаками поділу прав та обов'язків сторін договору перевезення: двосторонні договори перевезення; багатосторонні договори перевезення; 2. За визначенням певного строку виконання договорів перевезення: строкові договори перевезення; безстрокові договори перевезення; 3. Залежно від способу виникнення договорів перевезення: формальні договори перевезення; реальні договори перевезення; консенсуальні договори перевезення; 4. Залежно від підстав укладення договорів перевезення: вільні договори перевезення; обов'язкові договори перевезення; типові договори перевезення; 5. Залежно від наявності або відсутності обов'язку сторін надавати матеріальне відшкодування: оплатні договори перевезення; безоплатні договори перевезення.

Отже, можна зробити загальний висновок, що за законодавством України, договори про перевезення транспортом належать, за своєю суттю, до консенсуальних договорів, при цьому порядок укладення вказаного договору перевезення має деякі відрізнення за певною специфікою, яка полягає в належності вищевказаних договорів до публічних. Таким чином, за загальним визначенням договори перевезення можна віднести до консенсуальних, публічних, двохсторонніх або багатосторонніх та оплатних договорів.

Список використаної літератури:

1. Конституція України: станом на 1 верес. 2016 р.: відповідає офіц. тексту. Харків: Право, 2016. 82 с.
2. Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 45–46. Ст. 356.
3. Цивільний кодекс України: наук.-практ. комент. (пояснення, тлумачення, рекомендації з використанням позиції вищих судових інстанцій, Міністерства юстиції, науковців, фахівців) / за ред. І. В. Спасиво-Фатєєвої. Харків, 2010. Т. 1: Загальні положення. 320 с.
4. Цивільний процесуальний кодекс України: Закон України від 18.03.2004 р. № 1618-IV.

- Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 40–41, 42. Ст. 492.
5. Про автомобільний транспорт : Закон України від 5 квітня 2001 року // *Відомості Верховної Ради України*, – 2001. – № 22. – Ст. 105.
 6. Про транспорт: Закон України від 10 листопада 1994 року із змінами внесеними Законом від 21.12.2000 р. // *Відомості Верховної Ради*, – 2001, № 9, Ст. 68.
 7. Повітряний кодекс України: Закон України від 04.05.1993р.// *Відомості Верховної Ради* 1993. – № 25.– Ст. 274.
 8. Кодекс торговельного мореплавства України № 176/95-ВР від 23.05.1995. // *Відомості Верховної Ради*, 1995, №№ 47, 48, 49, 50, 51, 52, ст.349.
 9. Директива Ради ЄС від 14 лютого 1994 року № 94/4/ЄС, що вносить поправки до Директив 69/169/ЄС та 77/388/ЄС та підвищує рівень податкових пільг для подорожуючих з третіх країн та обмежень на неоподатковувані покупки під час подорожей в межах Співтовариства // Європейський Союз; Директива, Міжнародний документ від 14.02.1994 № 94/4/ЄС. // URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_438
 10. Бродовський С.О. Деякі питання укладення, зміни і розірвання договору в цивільному праві України. Юридична Україна. 2005. № 1. С.23-26.
 11. Науково-практичний коментар Цивільного кодексу України. За ред. О.В. Дзери, Н.С. Кузнєцової, В.В. Луця. К.: Юрінком Інтер. – 2008. – 1088 с.
 12. Цивільне право України: підручник: у 2 т. / за ред. Є. О. Харитоновна, Н. Ю. Голубевої. Харків: ТОВ «Одіссей», 2008. Т. 1. 832 с.

Nakonechna T. V. On the General definition of the system of contracts in the civil law of Ukraine in the field of transport services

The proposed article gives a General definition of contracts in the civil law of Ukraine, as well as a General description of the different types of civil contracts in order to try to offer a General classification of contracts of carriage by transport. By the General definition of many scientists, a contract is considered to be a type of contract, and therefore the classification of contracts can be carried out according to the criteria by which the classification of transactions is carried out. Thus, in accordance with some classifications presented in the scientific literature, contracts, as well as transactions can be divided into: consensual contracts, real contracts, paid contracts and gratuitous contracts, abstract and casual contracts, other. However, it should be noted that the contracts have certain features that are due to the will of the parties to the contract. It is determined that under the legislation of Ukraine, the transport contracts are, in essence, to consensual contracts, the order of the conclusion of the said contract of carriage has some differences in a certain specificity, which is the membership of the above agreements to the public. Execution of transport contracts is a procedure regulated by the legislation and the process of the parties to these contracts of consistent and necessary actions that were stipulated in the contract of carriage or bill of lading. It is concluded that the General definition of the transport contract can be attributed to consensual, public, bilateral or multilateral and paid contracts.

Key words: *civil law contract, contract of carriage, transport services, contract system, transportation, services.*